

"سخاوت و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی"

سمیه علی نیا^۱

چکیده

سخاوت از مهم ترین عناصر استوارسازی ارتباطات میان فردی، آرامش فردی و فضیلت های اخلاقی است و از موضوعاتی است که مکرر در کلام وحی توصیه شده است. سخاوت در مقابل بخل بوده که در اصطلاح دینی به ملکه بذل مال به مستحق، بدون درخواست سائل، به میزان شایسته، گفته می شود. هدف مقاله حاضر، بررسی سخاوت و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی می باشد. سخاوت علاوه بر آثار فردی نظیر، ایجاد محبت، نیل به رحمت الهی، لذت آرامش، حفظ آبرو، آسانی مشکلات، فزونی رزق و روزی، در امان ماندن از سختی های قیامت، گرایش به حق، دستیابی به مقام صدیقین، آثار اجتماعی زیادی همچون، افزایش پیوندهای اجتماعی، ایثار و گذشت، کاهش استرس میان افراد جامعه، پرداخت زکات و سخاوتمندی می باشد. این نوشتار در صدد است ضمن تبیین مفهوم سخاوت به عنوان یکی از مهمترین ارزش های اجتماعی، عوامل موثر و زمینه ساز و نیز در کلام وحی و روایات بررسی نموده و به آثار و دستاوردهای آن را در روابط افراد و جامعه بپردازد. این مقاله، با نگاهی به مفهوم سخاوت، حوزه آن را باز شناسانده و موارد آن را بر شمرده است. آن گاه ضمن تبیین ارزش و جایگاه سخاوت، آثار مثبت آن را در عرصه های مختلف زندگی فردی و اجتماعی بررسی می کند. این مقاله به روش توصیفی و گردآوری مطالب به صورت کتابخانه ای انجام شده است و در آن آیات و روایات مربوط به سخاوت مطرح و به آثار فردی و اجتماعی پرداخته است. نتایج این مقاله حاکی از آن است، که اعمال سخاوت در تمامی ابعاد در جامعه و در زندگی فردی، عامل آرامش و زمینه ساز حل اختلافات بوده و در نتیجه باعث بقای جامعه با روابط مسالمت آمیز است. در آموزه های قرآن کریم، پیامبران و اولیای الهی، سخاوتمندی و ابعاد آن مردم در عرصه های اجتماعی و فردی مورد تشویق و تأکید قرار گرفته است.

کلید واژه ها: آثار، آیات، روایات، سخاوت، زندگی اجتماعی، زندگی فردی

^۱. طلبه سطح دو، مدرسه علمیه تخصصی حضرت زهرا سلام الله علیها، شهرستان دورود

در آموزه‌های عقلانی و وحیانی، فضایل اخلاق اجتماعی از جایگاه بلندی برخوردار است. از جمله این صفات اخلاق انسانی می‌توان به صفت سخاوت اشاره کرد. این صفت اخلاقی در انسان‌ها موجب می‌شود تا ارتباط آنها با یکدیگر از استحکام و استواری بیشتر و بهتری برخوردار شوند. در آموزه‌های قرآنی مسئله بخشندگی در اشکال گوناگونی چون احسان و ایثار و عفو و بخشش و گذشت و انفاق و اطعام و مانند آن مورد توجه است؛ زیرا مقام انسان از منظر قرآن، مقام خلافت الهی است. این مقام باتخلق به صفات حسنی الهی و رنگ خدایی گرفتن انسان به دست می‌آید و با رحمت و مودت و بخشش و سخاوت به دیگران معنا می‌یابد "سخاوت" مانند دیگر فضایل اخلاقی، با تعلیم و تربیت و اندیشه و تفکر و تمرین و ممارست حاصل می‌شود. انسان باید بداند که اموال و ثروت‌ها، امانت‌های الهی هستند و هیچ کدام دوام و بقایی ندارند و باید با بذل و بخشش، آن را در صندوق امانت الهی ذخیره کرد. از نظر عملی نیز هر قدر تمرین و ممارست بیشتری در این زمینه شود، توفیق زیادتری در به دست آوردن این فضیلت اخلاقی حاصل می‌گردد؛ زیرا تکرار اعمال سخاوتمندانه به تدریج به صورت عادت و سرانجام به یک ملکه اخلاقی مبدل خواهد گردید.

من باب اهمیت و ضرورت سخاوت و آثار فردی و اجتماعی آن می‌توان اشاره کرد، سخاوت از اخلاق پیامبران است. پیامبر (صلی الله و علیه وآله وسلم) که اسوه حسنه انسانیت است (احزاب، آیه ۲۱) در این صفت به تمامیت رسیده بود. در اهمیت سخاوت همین بس که ایشان خود سخی‌ترین انسانها بوده و در سنت و سیره آن حضرت (صلی الله علیه و آله وسلم) و همچنین امامان معصوم (علیه السلام) می‌توان موارد بسیاری را یافت که بیانگر سخاوتمندی آن حضرت (صلی الله علیه و آله وسلم) است. کسانی که با اخلاص (انسان، آیه ۹)، بی‌منت (بقره، آیه ۱۶)، با اعتدال و میانه‌روی (اسراء، آیه ۲۹) از بهترین، پاک‌ترین و نیکوترین مال یا از هر آنچه خود دوست می‌دارند (بقره، آیه ۲۶۷) از سر پرهیزگاری و تقوا (لیل، آیه ۵) ببخشند، خداوند دنیا و آخرت ایشان را آباد و زندگی‌شان را رنگ و بوی خوشبختی می‌دهد و سعادت دنیا و آخرت را برای آنها رقم می‌زند. در تحقق معنای واقعی سخاوت، اخلاص نقش اساسی و کلیدی دارد.

از این رو رسول اکرم (صلی الله علیه و آله وسلم) در بیان سخی می‌فرماید: السخی بما ملک و أراد به وجه الله، و اما السخی فی معصیه الله فحمال سخط الله و غضبه و هو ابخل الناس علی نفسه فکیف لغيره! سخاوتمند کسی است که از اموال خود و برای رضای خدا سخاوت داشته باشد، اما کسی که در راه معصیت خدا دست و دل باز باشد، بارکش ناخشنودی و خشم خداست، چنین کسی بخیل‌ترین مردمان

نسبت به خود است چه رسد به دیگران. (بحارالانوار، ج ۷۱/ ۳۳۵) درباره ی سخاوت و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی کتاب ها و مقالات زیادی نوشته شده است.

حاجیه تقی زاده در (۱۳۹۹) مقاله ای با عنوان آثار سخاوت در زندگی بیان می کند، انسان سخاوتمند انفاق را به اهلش می رساند و این بهترین نوع بخشش است. بادقت در آیات سوره «دهر» نشان می دهد که خداوند چگونه از این سخاوتمندان ایثارگر مدح و ستایش کرده و عمل آنها را ستوده و بالاترین پاداش را برای آنها قرار داده است. نویسنده مقاله مذکور، تنها اشاراتی مختصر به مبحث سخاوت داشته و این درحالی است که مقاله حاضر به بررسی آثار فردی و اجتماعی به طور مختصر و مفید پرداخته که می توان از جمله نکات مثبت این مقاله در نظر گرفت. محمد احسان آزادی (۱۳۹۸) در مقاله ای با عنوان سخاوت و آثار شگرف آن بیان کرد، سخاوت از ویژگی اخلاقی برجسته انسان و فضایل برتر است که دارنده آن در اوج انسانیت قرار می گیرد و برای او در زندگی دنیوی و اخروی آثار و برکاتی است که می توان آنها را شگرف و استثنایی برشمرد. نویسنده با مراجعه به آموزه های قرآنی و روایی بر آن است تا گوشه ای از آثار و برکات آن را تبیین نماید که در مقایسه با مقاله مذکور می توان برداشت کرد که این مقاله کامل تر به مبحث سخاوت و آثار آن پرداخته است. محمد یاسین احمدی (۱۴۰۱) در مقاله ای با این عنوان سخاوت در قرآن کریم به این نتیجه رسید، سخاوت باعث اصلاح ارتباط با خداوند متعال می گردد؛ چرا که پاک شدن از گناهان، ارتباط با خداوند متعال را بهبود می بخشد و انسان را در زمره رستگاران قرار می دهد. پوشیده شدن عیب ها، جلب محبت دیگران، مشمول دست گیری خداوند متعال شدن و ... از آثار سخاوت در زندگی می باشد که با توجه به آثار فردی و اجتماعی مطرح شده در این مقاله می توان در نظر گرفت که مقاله مذکور برداشت بهتری نسبت به سخاوت و آثار فردی و اجتماعی آن داشته است. آقامجتبی تهرانی نویسنده کتاب سخاوت و ایثار می باشد. نویسنده در این کتاب در ابتدا ایشان معنای سخاوت را برای مخاطب توضیح می دهند که به چه کار می توان این لفظ را اطلاق کرد. سپس انواع مختلف سخاوت را معرفی و توضیح می دهند که مشتمل بر بحث سخاوت مالی و غیر مالی است. نویسنده در این کتاب اشاره ای به آثار فردی و اجتماعی سخاوت نداشته در حالی که محور اصلی این مقاله بررسی آثار فردی و اجتماعی سخاوت می باشد. بنابراین، این مقاله، در صدد آن است که آثار فردی و اجتماعی سخاوت را مورد بررسی قرار دهد. به همین دلیل، ابتدا به مقوله سخاوت و اهمیت و ضرورت آن پرداخته می شود و سپس به آثار فردی و اجتماعی سخاوت نیز اشاراتی خواهد شد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱ تعریف لغوی و اصطلاحی سخاوت

سخاوت در لغت از ماده‌ی "سَخو" به معنی جود و بخشش بوده و "سَخی" به معنی بخشنده است. (فهمی، ۱۳۹۴، ۲۰) بنابراین "سخاوت" در مقابل بخل بوده که در اصطلاح دینی به ملکه‌ی بذل مال به مستحق، بدون درخواست سائل، به میزان شایسته، گفته میشود. (دهخدا، ۱۳۷۷، ۳۵۷) بخشش داشتن، کرم داشتن، بخشش، کرم. معنی اسم سخاوت در لغت‌نامه دهخدا: سخاوه، بخشش کردن، جود، جوانمردی نمودن، جوانمرد شدن، باز ماندن از چیزی، ترک دادن. سخاوت یکی از ملکات نفسانی است، که خداوند در انسانها به ودیعه نهاده است؛ لذا به بخشش‌هایی که از عواطف انسانی ناشی شده، اطلاق می‌گردد؛ همچنین تعبیری مانند "جود" و "عطا" نیز بر این واژه منطبق است؛ در مقابل این واژگان قرآن از "بخل" و "قتر" سخن به میان آورده و از آنها نهی نموده است؛ با توجه به این موارد به این نکته هدایت می‌شویم که قرآن نسبت به سخاوت نظر مثبت داشته و به آن سفارش نموده و از سویی سخاوتمندان را مورد تشویق قرار داده است. (ری شهری، ۱۳۹۵، ۳۱۴)

در اصطلاح، سخاوت، جود و کرم در مقابل بخل، به معنی بخشندگی است. سخاوت را از مشهورترین صفات پیامبران دانسته‌اند، که نزد هر انسانی ارزشمند است. در منابع حدیثی، سخاوت ستون ایمان و نتیجه عقل، زیرکی و قناعت شمرده شده و شجاعترین مردم را سخاوتمندترین آنها دانسته‌اند. سخاوت را صفتی دانسته‌اند که تفریط در آن، موجب بخل و افراط در آن موجب اسراف می‌گردد. برخی در تبیین حدّ سخاوت به این آیه از قرآن اشاره کرده‌اند که در انفاق کردن، بخیل نباشید و از طرفی هم طوری گشاده‌دستی نکنید تا در امور زندگی درمانده شوید. برخی علما راه‌هایی همچون تعلیم، تمرین، تربیت و تفکر در آثار سخاوت را برای کسب فضیلت سخاوت نام برده‌اند. (طباطبایی، ۱۳۸۶، ۲۵۱)

۲- ارزش و جایگاه سخاوت

سخاوت، که به معنای جود و بخشش کردن است، یکی از صفات الهی و فضائل اخلاقی دانسته شده است. البته واژه سخاوت و مشتقات آن در قرآن کریم نیامده، اما مفهوم آن را می‌توان با استناد به آیاتی که واژه‌هایی چون «من أعطی»، «یؤتی ماله» و... در آنها به کار رفته

است، به دست آورد (فرج الهی، ۱۳۹۵، ۶۵). سخاوت یکی از صفات ایمانی می باشد که در روایات بر آن بسیار تأکید شده است. در این زمینه امام صادق (علیه السلام) می فرماید: السَّخَاءُ مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ وَهُوَ عِمَادُ الْإِيمَانِ وَلَا يَكُونُ مُؤْمِنًا [مُؤْمِنٌ] إِلَّا سَخِيًّا. (تمیمی آمدی، غرر الحکم، ۱۴۱۰ق، ج ۳/ ۱۲۴) در کتاب تفسیرالمیزان چنین آمده است، که این صفت والا بعد از ذات پاک الهی که مبداسخاوت است در وجود انبیاء، نشانه ایمان و یقین آنهاست. یکی از فضایل خوب بشری، سخاوت و بخشندگی است. سخاوتمند کسی است که بخل در مال نمی ورزد، هم خود از نعمت های الهی بهره مند می شود و هم بخشی را انفاق می کند تا دیگری نیز از آن بهره ببرد. سخاوت را از مشهورترین صفات پیامبران و معروف ترین اخلاق اولیای الهی دانسته اند. این صفت نه تنها به لحاظ اسلامی بلکه ارزش انسانی دارد و زیبایی آن را در نزد عقل بدیهی شمرده اند. در منابع حدیثی روایات متعددی از چهارده معصوم (علیه السلام) درباره فضیلت و ارزش سخاوت به چشم می خورد. در حدیثی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) سخاوت درختی از درختان بهشت دانسته شده که شاخه های آن در دنیا آویزان است و فرد سخاوتمند با چنگ زدن به این شاخه ها خود را به بهشت می رساند. (کلینی، الکافی، ۱۴۰۷ق، ج ۴/ ۴۱) همچنین در روایات شجاعترین مردم سخاوتمندترین آنها و سخاوت را ستون ایمان و نتیجه عقل، زیرکی و قناعت انسان دانسته اند.

۳- آثار فردی و اجتماعی سخاوت

"سخاوت" خلق ماندگار یا ملکه نفسانی است که انسان بدون فشار روحی و بدون رنج بیرونی مانند سنگینی نگاه نیازمندان یا حفظ شخصیت و آبرو در برابر اطرافیان به وضع مستمندان رسیدگی می کند. یکی از مهم ترین ثمرات سخاوت سهل و آسان شدن تحمل گرفتاری ها و مشکلات بر شخص سخی و همچنین هموار شدن مسیر اکتساب خیر و سعادت می باشد؛ زیرا همان طور که شخص سخی به ندای الهی لبیک گفته و گره از کار عده ای باز کرده است، خداوند متعال نیز به برای جبران، تحمل مشکلات را بر او آسان می کند. قرآن کریم می فرماید: «فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى؛ اما آن کس که [از مال و موجودی خود] بخشش نمود و تقوا پیشه کرد و وعده های خداوند را تصدیق نمود، پس به زودی او را به راه آسانی [از ایمان و طاعت] آماده می کنیم [روحیه ای می دهیم که پیمودن راه تقوی بر او آسان باشد. در کتاب تفسیر نور چنین آمده است، بر اساس این آیه شریفه خداوند سخاوتمندان و انفاق گران را مشمول توفیقات خود کرده و پیمودن راه اطاعت و انفاق را بر آنها آسان می کند، تا اینکه از مشکلات زندگی رهایی یابند شرط پذیرفته

کار با ایجاد انسجام میان آحاد مختلف جامعه و هماهنگی و پشتیبانی توده ثروتمند با طبقه متوسط و ضعیف جامعه میسر خواهد بود. از اهدافی که به دنبال سخاوتمندی در جامعه محقق می شود، برقراری عدالت اجتماعی میان مردم می باشد که این مقصود، از رسالت های اساسی دین مبین اسلام از ابتدای حکوت آن به شمار می رود. بدین وسیله سود و بهره ای که نصیب عده خاصی از افراد جامعه می شود، کاملاً به اراده خود و خود مختارانه به شیوه ای عادلانه میان تمام مردم توزیع می شود و این گونه، انصاف و اعتدال میان گروه های متعدد جامعه برقرار می شود.

۴- الگوی عملی سخاوت

ثامن الحجج حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) که به امام رئوف و امام مهربانی ها ملقب است در میان اهل بیت (علیه السلام) بیش از هر چیز به مهربانی با اغیار و دشمنان و برخورد رئوفانه و سراسر جود و سخاوت با مردم حتی با غیرمسلمانان، بردگان و افراد فرودستی که در زمانه خود خیلی مورد توجه نبوده اند، شهرت دارد. از توصیه های مهم امام رضا (علیه السلام) به شیعیان، سخاوتمندی است و حتی تقرب به خدا و بهشت را از ویژگی های سخاوتمندان شمرده اند. یکی از موعظه های امام رضا (ع) به دیگران به ویژه شیعیان این بوده اهل سخاوت و بخشش باشند. حضرت در همین روایتی که به آن اشاره کردید و در عیون اخبار الرضا (علیه السلام) آمده، می فرماید: «السخی قریب من الله قریب من الجنة قریب من الناس بعید من النار والبخیل بعید من الجنة بعید من الناس قریب النار؛ شخص با سخاوت، به خدا، بهشت و مردم نزدیک است و از آتش دور و در مقابل، بخیل از خدا، بهشت و مردم دور است و به آتش نزدیک». در روایت دیگری که در تحف العقول نقل شده، درباره ویژگی انسان بخشنده و انسان بخیل می فرماید: السخی یأکل من طعام الناس لیأکلوا من طعامه، والبخیل لا یأکل من طعام الناس لیلا یأکلوا من طعامه؛ سخاوتمند از غذای مردم می خورد تا مردم از غذای او بخورند اما بخیل از غذای مردم نمی خورد تا آن ها نیز از غذای او نخورند. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق. امام رضا (علیه السلام) پیش از اینکه دیگران را به این امر تشویق کند خود به آن عمل کرده است و سرتاسر زندگی آن حضرت مملو از بخشش است. در روایات و در مناقب ابن شهر آشوب آمده آن حضرت یک سال تمام ثروت خود را در روز عرفه میان نیازمندان تقسیم کرد. شخصی به ایشان گفت: این گونه بخشش، ضرر است. حضرت فرمود: این گونه بخشش ضرر و زیان نیست بلکه غنیمت است، هرگز چیزی را که به وسیله آن، طلب اجر و کرامت می کنید ضرر و زیان حساب

نکنید. در بحارالانوار نیز آمده هر وقت برای آن حضرت سفره غذا پهن می کردند، ایشان از هر غذا مقداری برمی داشت و در کاسه ای می ریخت و برای نیازمندان می فرستاد و آیه ۱۱ سوره بلد «فلا اقتحم العقبة» را تلاوت می کرد و می فرمود: خداوند می داند همه مردم قدرت این را ندارند که بنده آزاد کنند، از این رو برای آن ها راه دیگری قرار داد و آن، غذا دادن به فقراست. روش آن حضرت در بخشش نیز طبق دستور قرآن کریم بود. آن حضرت در بخشش طوری رفتار می کرد تا سائل کمترین احساس شرمندگی را داشته باشد. بر مبنای آنچه در بحارالانوار آمده و بنا بر برخی نقل ها، امام رضا (علیه السلام) به مرد در راه مانده، از پشت در مقداری پول داد و فرمود برو تا چهره مرا نبینی و من هم چهره تو را نبینم تا زمینه شرم و خجالت پیش نیاید.

نتیجه گیری

عظمت و اهمیت وارزش والای این صفت برجسته انسانی ظاهر می شود، نه تنها باعث نظم و سعادت جوامع انسانی و مبارزه با فقر و محرومیتی که سرچشمه انواع نابسامنی ها و گناهان است، می شود بلکه در تکامل معنوی و روحی انسان نیز نقش بسیار مهمی دارد. در اهمیت سخاوت همین بس که از نیکوترین صفات خداوند است و با عمری که به بلندی عمر بشر است، توانسته آتشیهای زیادی را خاموش و فاصله های زیادی را نزدیک کند. سخاوت از رفتارهای ارزشی بسیار مهم در زندگی اجتماعی انسان هاست. چنین موهبتی آثار مثبت بسیاری دارد و در رشد کمال انسانی، سلامت جسمی و روانی و بهبود روابط اجتماعی و نزدیکی به خدا، موثر است. در اصطلاحات اخلاق اسلامی سخاوت، در مقابل بخل به کار رفته است. همان طور که صفت نفسانی بخل یک رذیلت اخلاقی دانسته شده، صفت نفسانی سخاوت به عنوان یک فضیلت معرفی و تشویق شده است. انسان سخاوتمند به انسانی گفته می شود که دارای ملکه بذل مال به مستحق، بدون درخواست سائل، به میزان شایسته است. داشتن این صفات اخیر موجب می شود تا شخص، اهل انفاق به دیگری باشد و از نعمت های خدا، بخشی را به دیگران ببخشد. بنابراین دارنده ملکه و صفت نیک سخاوت، کسی است که از بخل رهایی یافته است و از نعمت های الهی ضمن استفاده مطلوب، به قدر توان و استطاعت به دیگری می بخشد و هرگز بخل نمی ورزد و کریمانه با نیازمندان و محرومان برخورد می کند و بزرگواری خود را با گرامی داشتن ایشان به انفاق نشان می دهد. آنچه بیان شد تنها گوشه ای از آثار و برکات سخاوتمندی است. بی گمان همین آثار به تنهایی می تواند انگیزه ای قوی در انسانها ایجاد کند که از بخل پرهیز کنند و در جوانی و سلامتی اهل بخشش بویژه

از مال خود باشند؛ هر چند که احسان و سخاوت و کرامت محدود به دایره مال نمی شود و چنانکه از آیات و روایات برمی آید بخشنده ترین مردمان بخشندگان علم و دانش هستند.

فهرست منابع و مآخذ

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- (۱) احمدی، محمد یاسین، ۱۴۰۳، خاوت در قرآن کریم، حدیث و بازتاب آن در شعر صائب تبریزی، پژوهش های نوین ادبی، شماره ۵
- (۲) ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۳ قمری، من لا یحضره الفقیه، محقق / مصحح: غفاری، علی اکبر، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین، قم، چاپ: دوم، ج ۲، باب (فضل السخاء و الجود)
- (۳) بحرانی، سید هاشم، ۱۴۱۶ ه.ق، البرهان فی تفسیر القرآن، بنیاد بعثت، تهران، چاپ اول،
- (۴) بستانی، فواد افرام، ۱۳۸۹، فرهنگ ابجدی، ترجمه: رضا مهیار، تهران، نشر اسلامی، چاپ دوم،
- (۵) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، ۱۴۱۰ ه.ق، غرر الحکم و درر الکلم، محقق و مصحح: رجائی، سید مهدی، قم، دار الکتاب الاسلامی، چاپ دوم،
- (۶) فهیمی رحیمی، محمد، ۱۳۹۴، موهبتی بنام عفو و آثار آن در جامعه، محل انتشار: کنفرانس بین المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی، دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، گروه جامعه شناسی، تبریز، ایران
- (۷) دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۷، لغت نامه دهخدا، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران
- (۸) ری شهری، محمد، ۱۳۹۵، میزان الحکمه، چاپ ۱۵، جلد ۸، انتشارات موسسه فرهنگی دارالحديث.
- (۹) سید رضی، محمد بن حسین، ۱۴۱۴ ق. نهج البلاغه، محقق: صبحی صالح، قم، هجرت، چاپ اول،

- (۱۰) شعیری، محمد بن محمد، جامع الاخبار، نجف، مطبعة حیدریه، چاپ اول، بی تا.
- (۱۱) شیخ طوسی، محمد بن حسن، ۱۴۱۴ق. الامالی، قم، دار الثقافة، چاپ اول،
- (۱۲) شیخ مفید، الاختصاص، ۱۴۱۳ق. محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، محرمی زرنندی، محمود، المؤتمر العالمي لالفیه الشیخ المفید، قم، چاپ اول،
- (۱۳) طباطبایی بروجردی، سید حسین، ۱۳۸۶، جامع احادیث شیعه، فرهنگ سبز، تهران
- (۱۴) عبدوس، محمدتقی، ۱۳۷۷ش. بیست و پنج اصل از اصول اخلاقی امامان(ع)، قم، دفتر تبلیغات اسلامی چاپ هشتم، سال
- (۱۵) فرج اللهی، فرج الله؛ ۱۳۹۵، پیامبر رحمت اسوه ی بخشش و سخاوت، مجله درسهایی از مکتب اسلام، شماره ۶۷۷
- (۱۶) کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۴۰۷ق. الکافی، محقق و مصحح: غفاری، علی اکبر، آخوندی، محمد، تهران، دار الکتب الإسلامیه، چاپ چهارم،
- (۱۷) مولایی، سید عباس، ۱۴۰۲ق. فرق بخشش کریمانه با بخشش سخاوتمندانه، وبگاه مشرق،
- (۱۸) مجلسی، محمد تقی، ۱۴۰۶ه.ق، روضه المتقین فی شرح من لا یحضره الفقیه، محقق و مصحح: موسوی کرمانی، قم، مؤسسه فرهنگی اسلامی کوشانپور، چاپ دوم،
- (۱۹) محمدی ری شهری، محمد، ۱۴۲۹، حکم النبى الأعظم(ص)، قم، موسسه علمی فرهنگی دار الحدیث، چاپ اول،
- (۲۰) مشکینی، علی اکبر، ۱۳۹۶، «اخلاق در اسلام: سخاوت ۲» در نشریه پاسدار اسلام، شماره ۷،.
- (۲۱) مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۸۵ش. اخلاق در قرآن، قم، مدرسه الإمام علی بن أبی طالب(ع)، چاپ چهارم،
- (۲۲) نراقی، احمد، معراج السعاده، قم، نشر هجرت، چاپ ششم، ۱۳۷۸ق.
- (۲۳) ورام بن أبی فراس، مسعود بن عیسی، ۱۴۱۰ق. تنبيه الخواطر و نزهة النواظر المعروف بمجموعه ورام، قم، مکتبه الفقیه، چاپ اول،
- (۲۴) کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال، المتقی الهندی، علاء الدین علی بن حسام الدین، محقق: بکری حیانی، صفوة السقا، مؤسسه الرساله، بیروت، ۱۴۰۱قمری / ۱۹۸۱ میلادی، چاپ: پنجم، ج ۶،

٢٥) مصباح الشريعة و مفتاح الحقيقة، امام صادق (عليه السلام)، مؤسسة الأعلمی، بیروت، ١٤٠٠ قمری، چاپ اول، ص ٨٢، الباب السابع و الثلاثون (فی السخاء)

٢٦) مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، ١٤٠٣ قمری بحار الأنوار، محقق / مصحح: جمعی از محققان، دار إحياء التراث العربی، بیروت، قمری، چاپ: دوم، ج ٧٠، ص ٣٠٨،